

Амністія як елемент правової політики України у сфері протидії злочинності

28

Володимир МАЛИШЕВ, голова підкомітету з питань законодавчого та парламентського контролю за діяльністю органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, народний депутат України, генерал-лейтенант міліції, заслужений юрист України

Віктор БЕСЧАСТНИЙ, начальник Донецького юридичного інституту МВС України, доктор наук з державного управління, доцент, заслужений юрист України

Єгор НАЗИМКО, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Донецького юридичного інституту МВС України

Сучасні тенденції кримінально-правового впливу на злочинність характеризуються наявністю та застосуванням широкого спектра заходів некарального характеру, особливе місце серед яких, з огляду на виняткову політико-правову природу та значну масовість, посідає амністія. Це підтверджується врегулюванням амністії не лише кримінальним, а й іншими видами галузевого законодавства, а саме: кримінально-процесуальним, кримінально-виконавчим, конституційним, адміністративним, а також визначається особливим державно-правовим статусом суб'єкта оголошення амністії – Верховної Ради України.

Саме винятковість цього заходу вимагає від наукової громади та законодавчого органу України якісного розроблення його юридичного статусу. Значний внесок у розроблення досліджуваної проблеми зробили такі вчені, як Ю. Баулін, В. Голіна, В. Дрьомін, М. Дурманов, О. Кальман, В. Комаров, О. Костенко, О. Литвак, В. Малярєнко, А. Музика, В. Навроцький, М. Панов, В. Сташис, В. Тацій, В. Тихий, П. Фріс та інші.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць і розробок у сфері застосування амністії, сучасні проблеми її політико-правового ста-

туса ще не були предметом окремого наукового пошуку.

З огляду на зазначене, метою запропонованої статті є аналіз сучасного стану та розроблення напрямів розвитку інституту амністії в Україні на основі теоретико-прикладного дослідження останньої як елементу національної правової політики у сфері протидії злочинності.

Зважаючи на те, що амністія охоплюється інститутом покарання тією мірою, якою регламентує звільнення від покарання та його відбуття, вона є складником пенальної політики, яка, своєю чергою, є елементом держав-

ної політики. У структурі правової політики держави у сфері протидії злочинності можна виокремити елемент, головним завданням впливу та регулювання якого є інститут покарання, а саме пенальну політику. Слово «пенальний» розуміють як караний, кримінально караний; той, що перебуває у невідгладному становищі, під страхом покарання [1, с. 816]. А пенологія – це наука про покарання та засоби кримінально-правового впливу, системне вивчення покарань [2, с. 714].

Мету пенальної політики закріплено в ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України. Деякі науковці вважають,

що положення ч. 2 ст. 50 «Поняття покарання та його види» КК України визначають мету лише кримінально-виконавчої політики [3, с. 10; 4, с. 210]. Беззаперечним є факт, що обсяг кримінально-виконавчої політики охоплює весь комплекс проблем, пов'язаних із застосуванням до засуджених та відбуванням ними всіх без винятку покарань, передбачених Кримінальним кодексом України. Проте поза сферою кримінально-виконавчої політики залишаються проблеми законодавчого визначення та практики призначення виду й розміру покарання, а також питання загальної превенції, які з метою забезпечення комплексного підходу доцільно розглядати в межах єдиного виміру правової політики держави у сфері протидії злочинності. У цьому контексті ч. 2 ст. 50 КК України зумовлює розвиток ще і специфічних кримінально-правових, кримінально-процесуальних та кримінологічних положень, пов'язаних із покаранням за злочин.

Тож інтегративний інтерес – мета покарання та підвищення його ефективності – поєднує в собі елементи кримінально-правового, кримінально-виконавчого, кримінально-процесуального та кримінологічного напрямів правової політики держави у сфері протидії злочинності й утворює єдине системне політико-правове явище – пенальну політику держави, яка, своєю чергою, є виміром політики держави у сфері протидії злочинності.

Пенальну політику держави можна спрощено визначити як напрям правової політики держави у сфері протидії злочинності, що регламентує суспільні відносини у сфері інституту покарання.

Як уже зазначалося, амністія є невід'ємною складовою пенальної політики України. Діяльність з амністування осіб є проявом гуманізму пенальної політики України. У реалізації пенальної політики гуманізм слід розуміти як систему морально-правових вимог, що забезпечують застосування таких форм і методів впливу на особу в процесі призначення їй покарання, його реалізації та звільнення від нього, які виключають жорстокість і зневагу до невід'ємних прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, сприяють їх охороні з метою дотримання гармонії суспільних відносин та досягнення суспільного компромісу.

У кримінальному праві принцип гуманізму полягає в тому, що кримінальне законодавство забезпечує безпеку людини, а покарання й інші заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до особи, яка вчинила злочин, не можуть бути спрямовані на заподіяння фізичних страждань чи приниження людської гідності [5, с. 490]. Як зазначає П. Хряпінський, реалізація принципу гуманізму в кримінальному законодавстві має подвій-

ну дію: по-перше, гуманне ставлення до законних прав і свобод осіб, які вчинили злочин, і, по-друге, дотримання інтересів та привілеїв, законних вимог і претензій потерпілого [6, с. 60]. Загалом погоджуючись з ученим, маємо зазначити, що реалізація принципу гуманізму в кримінальному праві та пенальній політиці держави (як політико-правовому засобі його реалізації) виявляється не тільки в системі «злочинець – потерпілий», а ще й у системах «злочинець – суспільство», «злочинець – держава». Під сферу впливу цього принципу підпадає й оптимальне встановлення мінімально необхідних ознак складу певного злочину, й адекватне встановлення міри покарання в кримінально-правових санкціях, регламентація питань призначення покарання та звільнення від нього тощо.

Слід зазначити, що в кримінально-виконавчому праві цей принцип знаходить свій вияв у захисті суспільства загалом від злочинних посягань. Особи, що вчинили злочин та становлять суспільну небезпеку, мають бути ізольовані від суспільства. Держава, ізольовавши злочинця, виявляє гуманізм щодо суспільства, охороняючи останнє. Гуманності, у зв'язку з її соціальною та політичною сутністю, властиві любов до людини та справедливість, але їй не властиві абстрактна справедливість і всепрощення [7, с. 30]. Як стверджує В. Кудрявцев, ставлення до особи, що вчинила злочин, у світовій практиці є загальноновизнаним показником реалізації в кримінальному праві гуманістичних принципів [8, с. 51].

Тенденція гуманізації пенальної політики України є складником загальносвітових процесів забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Так, у 2005 році в місті Кракові (Республіка Польща) на 5-й конференції Європейської кримінологічної асоціації зафіксовано думку, що темпи зростання злочинності в Європі із середини 90-х років відчутно скорочуються. Це є результатом дієвої системи контролю над злочинністю, яка заснована якщо не на пом'якшенні санкцій, то на повній відмові від надання їм жорсткого характеру [9, с. 26]. Природним продовженням такої пенальної політики повинно стати відображення таких ідей у національних правозастосовних практиках.

Зважаючи на це, неприродною є аргументація застосування амністії як засобу зниження бюджетних витрат на утримання осіб в установах виконання покарань [10]. Амністія як елемент пенальної політики зорієнтована виключно на досягнення мети покарання, передбаченої ч. 2 ст. 50 КК України.

Не можна допустити, щоб застосування амністії було спричинене соціальними або економічними негараздами в країні. Інакше ми отримаємо ще більше напруження в

економічній та соціальній сферах, а найголовніше – нівелюється мета покарання, заради якого працює вся система кримінальної юстиції. Це може призвести до погіршення криміногенної ситуації в державі.

Тому навряд чи варто погоджуватись із такими обґрунтуваннями необхідності застосування амністії, як «значне зростання кількості засуджених, що перебувають в установах виконання покарань... перевищення житлової площі для засуджених... погіршення умов тримання осіб в установах виконання покарань... заощадження бюджетних коштів, що витрачаються на утримання засуджених» [10].

Так, на цей час в установах виконання покарань перебуває досить значна кількість осіб, до яких гіпотетично може бути застосована амністія: засуджених уперше за вчинення злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також необережних злочинів – майже 8 тисяч; неповнолітніх – 1,4 тисячі; засуджених, які відбувають покарання у вигляді обмеженої волі, – близько 2 тисяч; інвалідів першої та другої групи – 717; засуджених, що досягли 60-річного віку, – близько 1 тисячі; засуджених, хворих на активну форму туберкульозу, – 5,5 тисячі. Однак мотиви можливого застосування до них амністії можуть бути тільки одні – спрямовані на досягнення мети покарання. Держава не має права розв'язувати власні економічні потреби за рахунок амністування. Такий шлях заощадження становить велику потенційну загрозу.

Свого часу ми вже наголошували на потребі вдосконалення вітчизняного законодавства щодо застосування амністії [11, 12]. Деякі з наших пропозицій знайшли вияв у законопроектній діяльності, зокрема в Законі України від 2 червня 2011 року № 3465-VI «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України», який набуває чинності з 1 січня 2012 року.

Утім, окремі пропозиції ще мають знайти місце в законотворчій діяльності. Це стосується передусім диференціації кримінально-правової репресії щодо осіб, до яких можна застосовувати амністію.

Термін «диференціація», згідно з тлумачними словниками та словниками синонімів, означає розподіл цілого на частини, форми чи ступені та має такі синоніми, як «поділ», «розділення», «розходження», «різниця», «розшарування» тощо. Отже, в контексті кримінальної відповідальності (спрощено) він може означати різну міру відповідальності за різні злочини [13, с. 3].

Екстраполюючи наведене визначення на застосування амністії, розгляньмо можливість виокремлення передумов та підстав застосування амністії до осіб, які відбувають покарання. Як зазначає Ю. Баулін, передумо-

ва звільнення від покарання – це вид покарання, до якого засуджено особу і під час відбування якого її може бути звільнено від покарання та його відбування. Підстава ж звільнення від покарання містить два елементи, кожен із яких є обов'язковим для її наявності [14, с. 410]. Перший, так званий формальний, елемент – це відбуття певної міри покарання, а другий, так званий матеріальний, – настання певних позитивних змін в особистості засудженого, за наявності яких закон передбачає можливість застосування амністії. У новій редакції Закону України «Про застосування амністії в Україні» започатковано підхід до визначення передумов та підстав застосування амністії. Однак якщо передумови амністії в цьому законі визначено, то питання про підстави амністії залишається відкритим. У законі є лише натяк на підстави застосування амністії (п. «є» ч. 1 ст. 4, у якому йдеться про необхідність відшкодувати завдані особою збитки або усунути заповідяну злочинною шкоду). У ст. 3 Закону України «Про амністію у 2011 році», який персоналізує положення Закону України «Про застосування амністії в Україні», визначено підстави застосування амністії у 2011 році. Але такі закони, як випливає зі ст. 7 Закону України «Про застосування амністії в Україні», Верховна Рада України може ухвалювати не частіше, ніж раз на рік. Це означає, що в таких законах надалі можуть бути вказані інші підстави застосування амністії. Тому ці положення потребують остаточної уніфікації.

На нашу думку, підстави амністії як виду звільнення від покарання та його відбування мають відображати ідеї виправлення злочинної особистості та реалізації кримінально-правової репресії стосовно неї. Упевнені, що ідеологічно хибним є незазначення підстав амністії саме в статтях Кримінального кодексу України, що унеможливило реалізацію певних концепцій у межах інституту звільнення від покарання та його відбування, не сприяє узгодженню існування амністії в концептуальному плані з метою кримінально-правового впливу на злочинність.

Зважаючи на викладене, пропонуємо доповнити КК України статтею, в якій буде визначено підстави застосування амністії, в такій редакції:

«Амністія може бути застосована після фактичного відбуття засудженим:

1) не менш ніж половини строку покарання, призначеного судом за злочин середньої тяжкості;

2) не менш ніж двох третин строку покарання, призначеного судом за тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа, стосовно якої протягом останніх десяти років було застосовано амністію або помилування, незалежно від зняття чи погашення судимості, знову вчинила умисний злочин;

3) не менш ніж трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин».

Маємо зазначити, що врахування цієї пропозиції, на наше переконання, сприятиме вдосконаленню якості кримінально-правової регламентації та підвищенню ефективності застосування амністії.

Варто також звернути увагу на новели Закону України «Про застосування амністії в Україні», у яких враховано сучасні тенденції розвитку національної пенальної політики. У законі заборонено застосування амністії на стадії дізнання, досудового слідства, а також коли кримінальна справа перебуває в провадженні суду, але не розглянута останнім. У зв'язку з пропозицією скасувати положення закону про можливість застосування амністії на стадії дізнання та досудового слідства відповідні зміни пропонується внести до ст. 44, 86 ККУ та ст. 6 КПКУ й доповнити останній новою ст. 6-1, у якій визначається порядок звільнення особи від покарання внаслідок акта амністії [16]. Зауважмо, що в кримінально-правовій доктрині вже не раз порушували питання стосовно того, що амністія має звільняти особу виключно від відбування покарання. За результатами соціального опитування, яке провела кафедра кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, 65% респондентів вважають, що амністія має звільняти від покарання осіб, які його відбувають; на думку 21% опитаних, цей інститут має бути зовсім скасований; 8% вважають, що амністією особа має бути звільнена тільки від кримінальної відповідальності; 4% – як від кримінальної відповідальності, так і від покарання [15].

У новій редакції Закону України «Про застосування амністії в Україні» передбачено можливість звільнення особи виключно від покарання та його відбування внаслідок підписання акта про амністію, а відповідно до ст. 1 цього закону амністія є повним або частковим звільненням від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили.

Положення, передбачені в законі, безперечно, сприятимуть зміцненню гуманістичних засад в українському суспільстві та є новим етапом розвитку пенальної політики нашої держави.

Джерела

1. *Англо-русский словарь* [отв. ред. Е. Б. Черкасская]. – М., 1963. – 1192 с.

2. *Великий тлумачний словник української мови* (з дод. допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.

3. *Борисов В. І.* Кримінально-правова політика та питання соціальної обумовленості Закону про кримінальну відповідальність / В. І. Борисов // *Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матеріали міжнар. наук. конф.* (Донецьк, 17–18 листопада 2006 р.). – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. – С. 9–12.

4. *Кондратішина В. В.* Кримінально-виконавча політика як елемент загальної політики у сфері боротьби зі злочинністю / В. В. Кондратішина // *Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матеріали міжнар. наук. конф.* (Донецьк, 17–18 листопада 2006 р.). – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. – С. 209–212.

31

грудня
1938

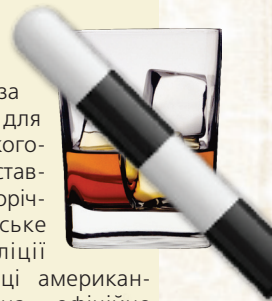
Перший у світі тест на алкоголь

Саме цього дня за іронією долі тест для визначення вмісту алкоголю в крові було представлено водіям як новорічний сюрприз. Міське управління поліції Індіанаполіса, столиці американського штату Індіана, офіційно затвердило прилад, який його розробник Ролло Нейл Харгер поетично назвав «Дрінкометром». Харгер вигадав знамениту трубочку-індикатор 1931 року під час Великої депресії, коли вивчав біохімію в університеті. Тестування тривало тоді близько десяти хвилин, а штат Індіана став першим, де визначили допустиму норму вмісту алкоголю у крові водія, за перевищення якої встановлювалося покарання.

Ця подія була цілком закономірною. З 1915 по 1933 рік – період «сухого закону» – споживання спиртного в США, принаймні легальне, дорівнювало майже нулю. Однак 1933-го скасували поправку до Конституції США, яка забороняла споживання спиртного, й американці почали, як то кажуть, «відриватися». До того ж Велику депресію змінило економічне піднесення, зріс продаж автомобілів. Отже, постали дві проблеми: побільшало водіїв і п'яниць.

Протягом 73 років прилад постійно удосконалювався. Нині результати тесту з'являються на табло витончених електронних коробочок за кілька секунд після того, як водій дихне в спеціальний отвір. Подавати «загрозові» сигнали прилад починає з позначки 0,2 проміле, а результати тесту розглядають у суді як доказ.

С. Ф.

5. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. [Монографія] / М. І. Хавронюк. – К., Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

6. Хряпінський П. Соціальна обумовленість заохочувальних кримінально-правових норм / П. Хряпінський // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 3. – С. 55–62.

7. Трубников В. М., Філонов В. П., Фролов А. І. Уголовно-исполнительное право Украины [учебник]. – Донецьк, 1999. – 640 с.

8. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть [курс лекцій] / А. В. Наумов. – М.: БЕК, 1996. – 560 с.

9. Кури Х., Поклад В. Проблема изучения преступника как жертвы в современной криминологии / Х. Кури, В. Поклад // Кримінальна субкультура як фактор злочинності: Криминологічні дослідження: Вип. 2 / Лу-

ган. гуманіт. центр; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка; [Гол. ред. канд. філос. наук В. І. Поклад]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2008. – С. 15–27.

10. Пилипенко В. П., Писаренко В. В. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про амністію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39096. – Назва з екрана.

11. Малишев В., Бесчастний В. Кримінальне законодавство України потребує вдосконалення / В. Малишев, В. Бесчастний // Віче. – 2010. – № 14. – С. 14–16.

12. Назимко Є. С. Окремі зауваження до деяких положень проекту Закону України «Про застосування амністії в Україні» / Є. С. Назимко // Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Донецьк, 25 лютого 2011 р.): матеріали у 2 ч. – Донецьк:

ТОВ «Цифрова типографія», 2011. – Ч. II. – С. 43–46.

13. Хавронюк М. Диференціація кримінальної відповідальності чи кримінальна безвідповідальність / М. Хавронюк // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 3–7.

14. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.

15. Кафедра кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Опитування «Амністія має» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kp-lduvs.at.ua/>. – Назва з екрана.

16. В. Малишев, В. Бесчастний. Кримінальне законодавство України потребує вдосконалення // Віче. – 2010. – № 14. – С. 14–16.

31

«Слідами одеської стрілянини»

На запит редакції щодо відшкодувань збитків, завданих під час затримання злочинців, про що йшлося в матеріалі «Слідами одеської стрілянини» в журналі «Віче» № 11, Одеське міське управління ГУМВС України в Одеській області повідомило таке:

«На ваш запит щодо надання інформації про компенсацію збитків, що були завдані 1 жовтня 2011 року під час затримання особливо небезпечних злочинців у місті Одесі співробітниками спецпідрозділів МВС та СБУ, повідомляємо:

Згідно з протоколом № 29 позачергового засідання комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Одеської облдержадміністрації від 13 жовтня 2011 року оцінку матеріальних збитків доручено:

– Виконавчому комітету Одеської міської ради провести роботу щодо підготовки повного комплексу документів, необхідного для відшкодування збитків власнику нерухомого майна (приватний готель «Особняк»);

– Головному управлінню МВС України в Одеській області провести роботу щодо підготовки актів обстеження завданих збитків рухомому майну громадян та суб'єктам господарської діяльності (меблі, побутова техніка, автомобілі тощо).

За результатами проведення вищезазначених досліджень встановлено:

– сума збитків, завданих будівлі приватної резиденції «Особняк» за адресою: м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 71/3, становить 650 000 гривень (згідно з довідкою власника СПД Дробінко Л. Д. з посиланням на висновок судового експерта по будівельно-технічним питанням Левандовського В. І.);

– сума збитків, завданих товарам в обороті приватної резиденції «Особняк», що належать СПД Дробінко Л. Д., становить 100 448,09 гривні (згідно зі звітом про незалежну оцінку товарів в обороті, які належать СПД Дробінко Л. Д. – станом на 12.10.2011 року, що проводилась ПП «Експертна оцінка майна»);

– сума збитків власника автомобіля «TOYOTA CAMRY» (держ. номер 823-41 ОК) дорівнює ринковій вартості авто – 70 752,58 гривні на 04.10.2011 року, у зв'язку з чим відновлювати такий автомо-

біль шляхом вкладання економічно недоцільно (згідно з висновком спеціаліста Кеосак І. П. № 154 від 04.10.2011 року);

– сума збитків власника автомобіля «CHEVROLET CRUZE» (держ. номер ВТ 1991 АР) дорівнює 18 462,51 гривні (згідно з висновком спеціаліста Кеосак І. П. № 155 від 04.10.2011 року).

За результатами розгляду вищезазначених висновків підготовлено проект розпорядження Прем'єр-міністра України про виділення коштів Одеській облдержадміністрації для відшкодування збитків особам, майно яких було пошкоджено у зв'язку з подіями, пов'язаними зі знешкодженням особливо небезпечних злочинців в Одеській області та м. Одесі 29 вересня–1 жовтня 2011 року, після узгодження та підписання якого розпочнеться процедура відшкодування збитків.

Начальник управління
В. В. БОСЕНКО.*